

ПОМИНАЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ ГУЦУЛІВ: ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ (за матеріалами Верховинського району Івано-Франківської області)

Олена Таран

УДК 393.001.891.7(477.87)

У статті на прикладі результатів етнографічної експедиції проаналізовано сучасний стан функціонування поминальної обрядовості гуцулів Верховинського району Івано-Франківської області.

Ключові слова: духовна культура, життєвий цикл, традиція, поминальна обрядовість.

В статье на примере результатов этнографической экспедиции анализируется современное состояние функционирования поминальной обрядности гуцулов Верховинского района Ивано-Франковской области.

Ключевые слова: духовная культура, жизненный цикл, традиция, поминальная обрядность.

The article based on the data from the ethnographical expedition analyzes the modern conditions of functioning of the funeral rites of the Ivano-Frankivsk Region Verkhovyna District Hutsuls.

Keywords: spiritual culture, life cycle, tradition, funeral rites.

Поряд з поховальною обрядовістю поминальний комплекс займає особливе місце в духовній культурі гуцулів. Порівняно з іншими обрядами життєвого циклу людини, вони (похорон та поминання) консервативніші, оскільки дотримання давніх ритуальних традицій споконвіку вважається важливим для долі душі в потойбічному світі, відповідно є моральним обов'язком родичів померлого. Виконання всіх передбачених ритуалом поминальних звичаїв — остання шана людині, яка відійшла у вічність. В основі поминального циклу лежить християнський ритуал, який увібрав у себе значну частину дохристиянських вірувань.

Оскільки поховально-поминальна обрядовість та пов'язані з нею звичаї займають особливе місце в обрядовості життєвого циклу гуцулів, збирачі та дослідники ХІХ — початку ХХ ст. фіксували матеріал, який репрезентує стійкий консерватизм поховально-поминальної обрядовості, зберігаючи окремі язичницькі елементи, які сягають корінням сивої давнини. Цю особливість констатували Р. Кайндль [1], В. Шухевич [3], В. Гнатюк, нарешті, П. Шекерик-Доників [2].

Одне із завдань етнографічної експедиції на Гуцульщину — з'ясувати ступінь збереженості

та вірогідні структурно-функціональні зміни традиційного поминального ритуалу. За нетривалий період було опитано 26 інформантів віком від 24 до 86 років з таких сіл: Криворівня, Барвінкове, Буковець, Устеріки, Дземброня, Бистрець, Ільці, а також смт Верховина.

Культ предків пов'язаний з давніми віруваннями українців у загробне життя людини як продовження земного. Смерть уважалася родовим актом — повернення новопреставленого в родові місце. Поминальний цикл включає в себе родові та календарні (церковні) поминання. Родові — певні дати від дня смерті — дев'ять, сорок днів та рік: «У дев'ять день роб'ят. У піврік роб'ют. У сорок день. Обов'язково роб'ят. На сорок день уже запрошують, кого вони собі хотят. На дев'ять уже сусідів чи близьких... Уже кілька хто годен зробити» (СОВ; КНІ). При опитуванні майже всі респонденти наголошували, що ще років п'ятнадцять тому сороковини не входили до обов'язкового поминального циклу (сс. Криворівня, Буковець, смт Верховина). Натомість поширеним було поминання на півроку від дня смерті. У вищезазначені поминальні дні члени родин несуть парастас до церкви, замовляють заупокійну службу, роз-

дають «за простиБих» (від «прости, Біг»). Поминають і вдома, читаючи спільну молитву, улаштовуючи поминальну трапезу без чітко маркованих поминальних страв, окрім хіба що «рису в молоці» (с. Буковець, Устеріки) чи «пшениці» («Пшеницу варили. Цукор додавали, горіхи як у кого були. Так. Цукор та й горіхи. І зараз похорон чи шо... це блюдо...» (ЯПД)). Поминають покійного — «два рази п'ють за мерця» (с. Буковець). До поминального столу подавали такі страви: «Голубці, бураки такі варили. Бурачки з м'ясом. Голубці, котлети нажарили, картошку. Всеке, хто шо мог. Книші такі пекли. Це сирники з сира робили, а це в тісто в середину клали бринзу. Бринзу, цибульку. Це інакше було. То таке всеке ріхтували. Хто шо мог. Кисилі такі» (ЯПД); «А як роблят [обід. — О. Т.], то це сідають готують, шо хто готує — тоже, то є й студенята, є й голубці, та є й салати усекі, то їжи дуже багато лагодять» (КММ).

Роздають «подавники», склад яких може варіюватися, але свічка та хліб обов'язкові (с. Дземброня, Ільці, Устеріки): «Най Бог приймає» — «А вам, дай Боже, життя продовжити». Інформатори стверджують, що представники церкви загалом не дуже охоче благословляють «комашню» на «гробах», убачаючи в цьому відгомін язичницької тризни.

До індивідуальних поминань належать замовлення поминальних служб на день народження / ангела, установа каплиць, хрестів (це роблять як окремі господарі, так і цілі родини). Так, 3 липня 2012 року під час експедиції нам пощастило стати свідками освячення хреста в пам'ять та на честь 190-ліття від дня народження народного гуцульського майстра Юрія Шкрібляка на горі Максимець поблизу с. Буковець.

Зібрані польові матеріали засвідчують, що на Гуцульщині зберігається давня традиція вшанування померлих предків — так звані *дідівні* (або *задушні*) суботи. Перша припадає на м'ясниці перед Великим постом, друга — Провідна (Томина), третя — на Дмитра.

Парастас. с. Буковець Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.
Світлина О. Таран

Раніше, за свідченнями респондентів, старші люди сходилися до могил своїх померлих родичів («ідуть на гроби» (ГПП; ЦМП)), запалювали свічки, клали на могили («гроба») калачі, молоко, медяники; читали молитви, розповідали померлим про життя родини. Наразі в ці дні відправляються служби Божі за померлих у церквах, а родичі роздають «подавники» «за простиБих» — поминальні дари, куди раніше обов'язково входили хліб, вода, заможніші клали горіхи, яблука. Нині, як засвідчують інформанти, додають фабричне печиво, халву, апельсини, лимонад.

У досліджених селах досі побутує звичай «грїти діда». Цей обряд ушанування предків відбувається на Страсному тижні — у Живну середу (с. Ільці) або Живний четвер (решта обстежених сіл). Якщо раніше на подвір'ях / городах розпалювали ватру з метою «зігрїти діда» (предка), і старші члени родини тричі обходили багаття зі словами «Грїйте діда! Дайте хліба!», то тепер діти віком переважно до 12 років (с. Ільці) обходять усі хати села, зупиняючись біля хатніх дверей і якнайголосніше тричі вигукуючи «Грїйте діда!». Господарі обдаровують дітей «кукуцями», писанками. Якщо в гурті дітей є похресник одного з господарів, то він отримує найкраще розписане

яйце. Залучення таким чином членів громади з дитинства до певних поминальних обрядодій сприяє збереженості тяглості традиції, її трансмісії.

До календарних належать поминання на Великодньому тижні: «У нас у вівторок Великодний ідуть на гриб померших споминати. Грибки. Ми йдемо до церкви, наймаємо службу зранку. Пройде служба, тогди піп іде до нас на цвинтарь, усі гроби світять. Ми там ставимо, що хто собі ставить... Миски сав'ят, убирають миски. Дуже гарно убирають. І конфети там, і чоколяди, і там береш паску, бабку, по пацці чоколядів беретси... Це я даю за простиБіг, за тих родичі, що померші... От є коло мене сусід на своєму гробі, я принесла та й кажу: "Най Бог прийме... Там за мамину душу..." О. Це за простиБіг ми даємо на грибках. Споминаєм померших родичів всіх. Службу наймаєм та й споминаєм» (ЖПД); «То тепер кажуть "Проводи", раньше якось

інакше говорилося. Поминальна неділя чи як. У нас у неділю після Паски, тільки в неділю. У нас так і колись було, а є село, що в понеділок. "Йдемо на грибки", — так казали» (ЗВМ); «Це у нас називається "Грибки" — "Провідна Неділя". То було понедівнок, вівторок — по церквах других, а ми вибрали на неділю. Після Паски в неділю в нас "Грибки" називається. Грибки. Йдемо на Грибки. Перший раз ідемо на старий цвинтарь, а відтак — уже на новий. <...> Могили прибирають до Великодня. Отак перед Пасков то всьо йдет на гроби, прибирає, а хто не вспіває, то вже після Паски йдет. Хто жало жує гриб, хто там уборку робит. Як кому виходит, але уже на Грибки всьо чистота і порядок. [Що беруть із собою на кладовище на Провідну неділю? — О. В.] Ей, брате, шо лиш хочете. Гриб укриваємо так, як у хаті на столі. Всьо-всьо. Там закуски. Ци відбивна, ци канапки, ци тамки... Я не годна вам розказати, шо ми

Поминальна відправа. с. Буковець Верховинського р-ну Івано-Франківської обл. Світлина О. Таран

лагодимо. Всього лагодимо закуску та й беремо украдаємося горівку, аби піп не видів, вина, пива беремо, водичку. То це водичка та пиво за простиБіг, а горівка, я кажу: “То тот рогатий лиш п’є. Мені давайте за простиБіг”. Але беремо, трошки беремо. А потім [священик. — О. В.] стає та освещує гроби. Освещує за рідом, за рідом, іде за рідом. Та й так після цього ми роздаємо кому за простиБіг, хтос сідає коло гробу та поїст, а кому віднесемо, бо є, що ходє та й просє» (ТМП).

Поминають померлих предків і на Святий вечір. Газдині готують кутю, уся родина чекає на прихід «дідів». У с. Устеріки господині ходять на «гроби», моляться біля могил своїх рідних.

У пам’ять про померлого обов’язок для живих членів родини — дбати про належний стан могил, установлювати дерев’яні або кам’яні хрести, надгробні плити, дотримуватися звичаїв традицією обрядів. Порухення цих звичаїв вважається провиною перед померлим, засуджується громадою.

Шануючи своїх предків, живі намагаються вберегти власні родини від смерті, здійснюючи певні обряди й дотримуючись ряду пересторог. До таких належать зафіксовані нами передавання через *деревище* (трону з покійним) «за простиБих» живої вівці та жмутка сіна. Колись передавали так речі померлого, зараз, за словами інформаторів, люди не хочуть цього брати, тому тепер купують тричотири скатертини, які також передають через трону (БМВ).

Щоб не було більше смертей у хаті, не прибирають на ніч зі столу рештки поминального обіду, навіть якщо всі продукти зіпсуються.

Збереглося багато вірувань, які віщують смерть когось із громади. Так, вважають,

Свіжа могила з поминальним рушником на хресті.
с. Бистрець Верховинського р-ну
Івано-Франківської обл.
Світлина О. Таран

якщо викопана для могили яма трохи завалилася, то найближчим часом у селі треба чекати на нову смерть. До новітніх вірувань належать переконання, що якщо назустріч поховальній процесії їде багато машин, то це також поганій знак.

Зафіксований нами польовий матеріал з поминальної обрядовості засвідчує, що на початку ХХІ ст. у селах Верховинського району Івано-Франківської області збереглися майже всі поминальні звичаї та обряди, щоправда, значна їх частина втратила магічно-ритуальне осмислення й уживається переважно в атрибутивному, знаковому значенні.

1. Кайндль Р. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. — Чернівці : Молодий буковинець, 2000.
2. Шекерик-Доників П. Рік у віруваннях гуцулів // Шекерик-Доників П. Вибрані твори. — Верховина, 2009. — 352 с.
3. Шухевич В. Гуцульщина : у 5 ч. — Л. : Накладом НТШ, 1902. — Ч. 3. — С. 241–255.

Список інформантів

БМВ – Бельмега (у дівочтві – Яцковська) Марія Василівна, 1948 р. н. Записала О. Таран 4 липня 2012 р. у с. Устеріки Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.

ГПП – Галамасюк Параска Петрівна, 1946 р. н. Записала О. Таран 2 липня 2012 р. у с. Криворівня Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.

ЖПД – Жикаляк Параска Дмитрівна, 1945 р. н. Записала М. Курінна 27 липня 2012 р. у с. Барвінкове Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.

ЗВМ – Зеленчук Васирина Михайлівна, 1954 р. н., родом із с. Верхній Ясенів Верховинського р-ну. Записав О. Васянович 2 липня 2012 р. у с. Криворівня Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.

КММ – Кіщук (у дівочтві – Сав'юк) Марія Миколаївна, 1932 р. н. Записали Т. Величко та Ю. Буйських 2 липня 2012 р. у с. Криворівня Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.

КНІ – Кірик (у дівочтві – Сінітович) Наталія Іванівна, 1961 р. н. Записала М. Курінна 22 липня 2012 р. у с. Вигода Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.

СОВ – Сінітович Олена Василівна, 1934 р. н. Записала М. Курінна 22 липня 2012 р. у с. Вигода Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.

ТМП – Танасійчук (у дівочтві – Недоходюк) Марія Петрівна, 1937 р. н. Записав О. Васянович 4 липня 2012 р. у с. Устеріки Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.

ЦМП – Цвілинюк (у дівочтві – Галамасюк) Марія Петрівна, 1944 р. н. Записала О. Таран 2 липня 2012 р. у с. Криворівня Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.

ЯПД – Янюк Параска Дмитрівна, 1931 р. н. Записала М. Курінна 23 липня 2012 р. у с. Голови Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.